

SISÄLLYS

Esipuhe.....	9
--------------	---

OSA 1

Taito- ja taidekasvatuksen lumous ja voima

Ilmaisun monet muodot varhaislapsuuden kokonaisvaltaisessa pedagogiikassa.....	19
--	----

Inkeri Ruokonen

Taito- ja taidekasvatus lapsen onnellisuuden ja luovuuden lähteenä.....	35
---	----

Kari Uusikylä

Esteettinen elämys ja kokemus lasten taidekasvatuksen perustana....	45
---	----

Päivi Granö & Hanna Niinistö

Musiikki ja muut taito- ja taideaineet – kokeellisen tutkimuksen tuloksia.....	61
--	----

Tanja Linnavalli & Minna Huotilainen

Ulkoilu lasten oppimisen ja fyysisen aktiivisuuden edistäjänä.....	73
--	----

Anna-Liisa Kyhälä & Jyrki Reunamo

Taito- ja taidekasvatus elämänmittaiseksi eliksiiriksi.....	87
---	----

Heikki Ruismäki, Lenita Hietanen & Anu Sepp

OSA 2

Ilmaisun monet muodot ja integraatio

”Mennäänkö me taas sinne ruumaan?” – draaman riemua.....105

Tapio Toivanen

Nukketeatteri – tie lapsen ilmaisuun ja vuorovaikutukseen.....117

Maria Barić & Inkeri Ruokonen

Iloa, hyvinvointia ja oppimista kirjallisuuskasvatuksesta.....131

Merja Kauppinen & Juli-Anna Aerila

Kertomukset ja käsityö varhaiskasvatuksen eheyttävissä
oppimisprosesseissa.....149

Marja-Leena Rönkkö & Juli-Anna Aerila

Käsityöilmaisu varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa.....165

Virpi Yliverronen

Kuvaleikkejä – kuvataidekasvatus ja monilukutaito
varhaiskasvatuksessa.....179

Mari-Jatta Rissanen

Geometrian leikki – kuvallinen ilmaisu orientaationa
matemaattiseen ajatteluun.....195

Jonna Kangas

Iloa, osallisuutta ja oppimista laulupiirtämisestä.....209

Minna Lappalainen & Inkeri Ruokonen

Moniaistinen musiikki – leikin, elämysten ja ilon pedagogiikkaa.....229

Kaarina Marjanen

Tanssi reittinä lapsen kokonaisvaltaiseen kasvuun.....249

Tuire Colliander & Eeva Anttila

OSA 3

Taito- ja taidekasvatuksen moninaiset ja kulttuuriset mahdollisuudet

Vaativa tuki taidekasvatuksessa.....267

Markku Kaikkonen, Henri Pesonen, Petri Mäkipää & Elina Kontu

Kielinappu – laulaminen lapsen kielellisen kehityksen tukena.....279

Katri Kunnas & Sarah Goncalves

Kosketusviestit ja vibraatio moniaistisessa taiteiden kokemisessa....291

Riitta Lahtinen & Russ Palmer

Kulttuuria ja perinnepedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa.....305

Riitta Korhonen

Kulttuurien sillat – moninaisuus rikkautena taito- ja taidekasvatuksessa.....319

Inkeri Ruokonen

Kirjoittajat.....333

ESIPUHE

Taide on ihmeellinen asia. Jokainen näkee siinä mitä voi ja juuri se onkin tarkoitus.

– Tove Jansson

Tämä teos on syntynyt tarpeesta luoda monipuolinen taidekasvatuksen käsikirja eli kokonaisteos taito- ja taidekasvatuksen eri muodoista opettajankoulutukseen, alan opettajille ja lasten kasvattajille. Teos jakaa uusinta tutkimusperustaista tietoa varhaiskasvatus-, esi- ja alkuopetusiässä olevien lasten taidekasvatuksesta, sen tilasta ja kehittämiskoh-teista Suomessa.

Taiteet ja leikki rikastavat lapsen mielikuvitusta ja antavat tilaa luovalle ajattelulle ja yksilöllisille mielenmaisemille. Taiteen äärellä koetut elämykset ja keskustelut opettavat lasta näkemään, että maailma on moninainen ja erilaiset, yhtä arvokkaat tulkinnat ja ajatukset voivat käydä vuoropuhelua keskenään ilman että toinen olisi toista oikeampi. Kirjan monet artikkelit vahvistavat kokonaisvaltaista varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen taito- ja taidepedagogiikkaa, joka liittyy vahvasti lapsen ilmaisuun ja leikkiin. Artikkelit kuvaavat monipuolisesti taito- ja taidekasvatukseen liittyviä lähesty-mistapoja ja menetelmiä vahvistaen opettajina toimivien omaa pedagogista ajattelua.

Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen julkaisema varhaiskasvatustoiminnan sisällöllinen arviointi ”Laatu varhaiskasvatuksen arjessa” (Repo ym. 2019) oli laatuaan ensimmäinen Suomessa. Arvioinnissa tarkasteltiin varhaiskasvatuksen laatua ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden toteutumista päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Esiin nousi erityisesti kaksi kehittämisen kohdetta: ensinnäkin lasten taidekasvatus ja toiseksi alle 3-vuotiaiden pedagogiikka. Arviointi osoitti, etteivät musiikki- ja kuvataidekasvatus kuuluneet varhaiskasvatuksen päivittäiseen arkeen vaan niiden toteuttaminen vaihteli ja oli osassa päiväkoteja ja perhepäivähoitoryhmiä vain satunnaista. Arviointi ei kattanut kaikkia taidekasvatuksen alueita. Esimerkiksi käsityökasvatuksen toteutumista ei arvioitu lainkaan. Suurimmat pedagogiikan puutteet tulivat esille alle 3-vuotiaiden

ryhmissä, joissa erityiseksi haasteeksi koettiin yllättäen leikkipedagogiikkaan, taidekasvatukseen ja kielelliseen toimintaan kannustavat toimintamuodot. Arvioinnissa yllätti se, että suurimmaksi haasteeksi pedagogiikan toteuttamiselle mainittiin lapset itse, heidän nuori ikänsä, kiinnostuksen vaihtelu, erityisen tuen tarpeet, suomi toisena kielenä -opetuksen tarpeet, kielellisen kehityksen vaihe tai läsnäoloaika varhaiskasvatuksessa. (Repo ym. 2019.) Kuitenkin juuri taito- ja taidekasvatuksella voidaan luoda lapsen mielenkiinnon kohteista lähteviä ja leikkipedagogiikkaan liittyviä ratkaisuja juuri näihin pedagogiikan esteiksi arvioinnissa mainittuihin seikkoihin.

Ensimmäisen arvioinnin pohjalta Kansallinen koulutuksen arviointikeskus toteutti uuden tarkemmin kohdennetun arvioinnin vuosina 2020–2021. Arvioinnissa keskityttiin erityisesti varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen taidekasvatuksen laatuun ja arvioitiin samalla myös 5-vuotiaiden kanssa toteutettua pedagogiikkaa (Juutinen ym. 2021). Molemmat arvoinnit toteutettiin varhaiskasvatushenkilöstön valtakunnallisena itsearviointina, jossa henkilöstö arvioi toimintansa tavoitteita, sisältöjä ja laatua. Toisen arvioinnin myönteisenä tuloksena nousi esille se, että leikki osoittautui yhdeksi varhaiskasvatuksen vahvuusalueeksi. Viisivuotiaiden pedagogiikan kehittämiskohteena oli toiminnan kokonaisvaltaisuus ja läpäisevyys kaikissa arjen toiminnoissa. Keskeiseksi kehittämiskohteeksi nousi niin ikään lasten osallisuuden pedagogiikan kehittäminen eri toimintamuuodoissa. Taito- ja taidekasvatuksen toteuttaminen vaihteli edelleen, ja suurimpana kehittämiskohteena tuli esille lasten kielellisen ja kulttuurisen kotitaustan huomioon ottaminen ja tukeminen taidepedagogiikassa. Tarvitaankin yhteistä keskustelua ja suunnittelua siitä, mitä moninaisella taidekasvatuksella tarkoitetaan ja miten sitä toteutetaan kunkin lapsen oppimisen ja hyvinvoinnin parhaaksi.

Arvioinnissa nousi esille myös se, että taidekasvatuksen toteuttaminen vaihteli ikäryhmittäin. Esimerkiksi musiikkikasvatusta toteutettiin monipuolisesti arjen toiminnoissa ja leikki-tilanteissa 1–4-vuotiaiden lasten ryhmissä, kun taas 5–6-vuotiaiden lasten musiikkikasvatuksen laatu ja määrä ei ollut samalla tasolla. Kehittämissuosituksiksi esitettiin yhdenvertaisuuden tavoite eli se, että kaikenikäisillä lapsilla tulee olla yhtäläinen mahdollisuus osallistua suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen taito- ja taidekasvatustoimintaan. Taidekasvatus tulee nähdä itsessään arvokkaana toimintana, joka luo yksilöllisiä ja yhteisöllisiä elämyksiä ja iloa yhteisöön sekä toimii rakentavana keinona oppia myös muita oppimisen alueita. Tässä arvioinnissa oli mukana myös käsityö, jonka arvoitiin toteutuvan taito- ja taideaineista kaikkein heikoimmin. Käsityö nostettiin erityiseksi taidepedagogiseksi kehittämiskohteeksi niin, että lapsille tarjotaan mahdollisuuksia kokeilla, tutkia ja ilmaista itseään eri materiaaleilla ja tekniikoilla sekä osallistua

käsityöprosessiin. Käsityön oppimisen alueella kuten muussakin taidekasvatuksessa on tärkeää hyödyntää niin lasten moninaisiin kulttuuritaustoihin kuuluvia kuin paikallisia-kin perinteitä.

Arvioinnissa korostetaan, että lapsen oikeus taidekasvatukseen ja mahdollisuus monipuoliseen taiteelliseen toimintaan, kokemiseen ja tekemiseen ovat varhaiskasvatuksen henkilöstön vastuulla. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa tasoitetaan myös lasten koto- ja taustasta johtuvia eroja ja tuetaan huoltajia lapsen mielenkiinnon kohteiden taiteellisen potentiaalin eteenpäin viemisessä. Pandemiatilanne on synnyttänyt uusia pedagogisia käytänteitä, joita on hyvä vahvistaa ja hyödyntää myös tulevaisuuden varalle taidekasvatuksen saavutettavuuden ja lasten yhdenvertaisten osallistumismahdollisuuksien varmistamiseksi. (Juutinen ym. 2021.)

Tämän teoksen tavoitteena on välittää tietoa siitä, miksi taito- ja taidekasvatus on niin olennaista lapsen kehitykselle, oppimiselle ja hyvinvoinnille juuri varhaisvuosina ja alakouluiässä. Tarkoituksena on jakaa tutkimuspohjaista tietoa ja sovellusesimerkeillä rohkaista jokaista varhaiskasvatushenkilöstöön kuuluvaa sekä esi- ja alkuopetuksessa toimivaa kehittämään taidepedagogista ajatteluaan ja taitojaan lasten taidekasvatuksen toteuttamiseksi ja taidekasvatuksen aseman vahvistamiseksi.

Teoksen tavoitteena on palvella varhaiskasvatuksen henkilöstöä, alan opiskelijoita ja varhaiskasvatuksen taito- ja taidekasvatuksesta kiinnostuneita kokonaisvaltaisen taito- ja taidepainotteisen varhaiskasvatuspedagogiikan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Kirja on ensimmäinen varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen alueet kattava taito- ja taidekasvatuksen kokoomateos, joka pohjautuu uuden varhaiskasvatustoimintaa ja esiopetusta säätelevän lainsäädännön, Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2018), Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2014a) ja Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2014b) alkuopetukseen liittyvään pedagogiseen ajatteluun. Teos koostuu alan huippuasiantuntijoiden artikkeleista, jotka valottavat varhaiskasvatuksen, esi- ja alkuopetuksen taito- ja taidekasvatusta erityisesti Ilmaisun monet muodot -oppimisen alueen osalta.

Kirja muodostuu kolmesta osasta. Ensimmäisessä osassa *Taito- ja taidekasvatuksen luomus ja voima* luodaan pohjaa kokonaisvaltaisen taito- ja taidekasvatuksen arvoperustalle ja oppimisenäkemykselle. Kirjan toimittaja professori Inkeri Ruokonen lähestyy artikkelissaan lasten taito- ja taidekasvatusta varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen kokonaisvaltaiseen opetussuunnitelmaan pohjautuvassa pedagogisessa viitekehyksessä. Emeritusprofessori Kari Uusikylä korostaa artikkelissaan taidetta lapsen ilon, luovuuden ja onnellisuuden lähteenä. Professori Päivi Granö ja yliopistonlehtori Hanna Niinistö

kirjoittavat lasten esteettisistä elämyksistä ja kokemuksista erilaisissa varhaiskasvatuksen ympäristöissä ja niiden yhteydestä kuvataidekasvatukseen. Tutkija Tanja Linnavalli ja professori Minna Huotilainen tuovat artikkelissaan esille vahvaa kognitiivisen aivotutkimuksen kautta saatua tietoa musiikin ja muiden taito- ja taideaineiden yhteyksistä lasten laaja-alaiseen oppimiseen ja hyvinvointiin. Yliopisto-opettaja Anna-Liisa Kyhälä ja dosentti Jyrki Reunamo nostavat ulkoilun, luontokokemukset ja liikunnan lapsen hyvinvoinnin peruspilareiksi. Professori Heikki Ruismäki sekä dosentit Lenita Hietanen ja Anu Sepp kirjoittavat varhaisesta taidekasvatuksesta lapsen oikeuksien ja jatkuvan oppimisen näkökulmasta.

Teoksen toisessa osassa *Ilmaisun monet muodot ja integraatio* esitellään taito- ja taidekasvatuksen oppimisen osa-alueita tutkimusperustaisesti mutta myös käytännön pedagogisia esimerkkejä esille tuoden. Oppimisen osa-alueita käsittelevissä artikkeleissa tuodaan esille myös varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen pedagogiikkaan liittyvä kokonaisvaltaisuus ja ilmaisun moniin muotoihin integroituvat lähestymistavat. Dosentti Tapio Toivanen kirjoittaa draamakasvatuksen olennaisesta merkityksestä ja mahdollisuuksista ihmiseksi kasvamisen prosessin alkupoluilla. Musiikkipedagogi Maria Barić ja professori Inkeri Ruokonen korostavat artikkelissaan nukketeatterin merkitystä ja mahdollisuuksia lapsen kokonaisvaltaisen oppimisen ja hyvinvoinnin edistäjänä. Dosentit Merja Kauppinen ja Juli-Anna Aerila korostavat lastenkirjallisuuden tuomaa iloa, oppimista ja hyvinvointia lapsen varhaisissa vuorovaikutussuhteissa. Dosentit Marja-Leena Rönkkö ja Juli-Anna Aerila kirjoittavat eri ilmaisumuotojen eheyttävästä prosessista esimerkkinä kertomukset ja käsityöllinen ilmaisu. Yliopistonlehtori Virpi Yliverronen käsittelee käsityöllisen ilmaisun muotoja ja pedagogiikkaa erityisesti esiopetuksessa. Yliopisto-opettaja Mari-Jatta Rissanen tuo esille kuvataidekasvatuksen ja leikin merkityksiä varhaiskasvatukselle. Dosentti Jonna Kangas lähestyy artikkelissaan matematiikan opettamista kuvallisen ilmaisun ja leikin avulla. Musiikkipedagogi Minna Lappalainen ja Inkeri Ruokonen kirjoittavat kokonaisvaltaisen laulupiirtämisen mahdollisuuksista lasten taidekasvatuksessa. Yliopistonlehtori Kaarina Marjanen kirjoittaa varhaislapsuuden moniaistisista ja leikkiin kiedotuista musiikillisista kokemuksista. Kirjan toisen osan lopuksi tanssipedagogi Tuire Colliander ja professori Eeva Anttila nostavat esille kehollisen ilmaisun ja tanssin merkityksen reittinä lapsen kokonaisvaltaiseen kasvuun.

Teoksen kolmannessa osassa *Taito- ja taidekasvatuksen moninaiset ja kulttuuriset mahdollisuudet* tarkastellaan taito- ja taidekasvatusta eri kieli- ja kulttuuritaustaisten lasten sekä lapsen erityisen tuen tarpeiden näkökulmista sekä tuodaan esille uusia moniaistisia taidepedagogisia toimintatapoja. Lisäksi taidekasvatusta tarkastellaan kulttuuriperintökasvatukseen

ja kulttuurien moninaisuuskasvatukseen peilaten. Musiikkipedagogi Markku Kaikkonen, dosentti Henri Pesonen, näyttelijä, erityisopettaja Petri Mäkipää ja professori Elina Kontu kirjoittavat musiikin ja teatteritaiteen mahdollisuuksista vaativan tuen taidekasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen opettajat Katri Kunnas ja Sarah Goncalves esittelevät kehittämäänsä Kielinuppu-menetelmää, jossa tuetaan laulamalla lapsen kielellistä kehitystä. Tutkijatohtori Riitta Lahtinen ja musiikkiterapeutti Russ Palmer esittelevät, miten taidekasvatusta voi toteuttaa kuurosokeiden lasten kanssa moniaistisesti sosiaalis-haptisen kommunikaation ja musiikin vibraatioiden kokemisen avulla. Yliopistonlehtori Riitta Korhonen nostaa artikkelissaan esille kulttuuriperintökasvatuksen merkityksen ja mahdollisuudet taidekasvatuksessa. Teoksen lopuksi professori Inkeri Ruokonen kirjoittaa siitä, kuinka taidekasvatuksen avulla voidaan rakentaa siltoja eri kulttuurien välille ja oppia moninaisuudesta.

Taide on yksi äärettömän tärkeä aineellisen ja aineettoman kulttuurisen kestävän kehityksen muoto, jota tulee ihmiskunnan jokaiseen kulttuuriin kuuluvan opettajan ja kasvattajan yhdessä lasten kanssa vaalia ja edelleen kehittää. Kirjoittajat kannustavat opettajia, varhaiskasvatuksen henkilöstöä ja lasten huoltajia jatkuvaan pedagogisen ajattelunsa kehittämiseen, jossa taiteen eri muodoilla ja leikillä on erityinen sijansa. Taidekasvatus on vuorovaikutusta, jossa lapsia kannustetaan itseilmaisuun ja osallisuuteen. Lapsen leikki ja taiteelliset kokemukset vaativat aikaa ja rauhaa luovien ideoiden synnylle. Luontokokemukset ovat parasta inspiraatiota taiteelliselle ilmaisulle ja leikille. Opettaja ja lapsen huoltaja toimivat esimerkillään ja ohjauksellaan lapsen kannustajina ja innostajina sekä tukevat lasta henkilökohtaisen taidesuhteen muodostumisessa.

Kiitän jokaista kirjan kirjoittajaa asiantuntevista artikkeleista sekä julkaisuun saadusta valokuva- ja muusta kuvamateriaalista.

Lastenkaltaisten on taiteen valtakunta.

– Torsti Lehtinen

Rauman kampuksella 5. lokakuuta 2021

Inkeri Ruokonen

ILOA, OSALLISUUTTA JA OPPIMISTA LAULUPIIRTÄMISESTÄ

Minna Lappalainen & Inkeri Ruokonen

Laulupiirtäminen edustaa kokonaisvaltaista varhaiskasvatuksen taidepedagogista menetelmää, jolla herätetään lapsen mielenkiinto musiikkiin ja taiteisiin sekä tarjotaan kanava lapsen omaan ilmaisuun. Kokonaisvaltaisen taidekasvatuksen toimivuudesta lapsen oppimisen tukena on monia esimerkkejä (mm. Pitt 2020; Saracho 2020). Tässä artikkelissa lähestymme lasten taidekasvatusta kokonaisvaltaisen ja ilmaisun monia muotoja yhdistävän laulupiirtämisen menetelmän näkökulmasta.

Laulu ja piirtäminen lapsen luontaisina ilmaisukeinoina

Laulaminen on lapselle luontainen tapa ilmaista musiikkia jo vauvaiässä. Lapsen laulu kehittyy spontaanista ääntelystä ja jokelluslaulamisesta kohti jäsentyneempää melodista laulua. Kielitaidon ja sanavaraston karttuessa lapsi yhdistää sanoja lauluihinsa ja toistaa oppimiaan lauluja. Kahden ja kolmen vuoden iässä lapsen melodioihin alkaa syntyä selkeitä rytmisiä elementtejä ja melodisia muotoja, ja lapsi toistaa oppimiaan pieniä lauluja yhtyen niihin. Vähitellen syntyvät fraasit ja jäsennelty muoto. Lapsi oppii muistamaan ja toistamaan pitkiäkin lauluja ulkoa ennen kouluikää.

Päivittäin eri tilanteissa toistettavat laulut luovat rytmiä varhaiskasvatuspäivään, auttavat lasta keskittymään ja laajentavat lapsen sanavarastoa. Leikinomainen musisointihetki luo turvallisuutta ja iloa arkeen. Lapsen kieli kehittyä, kun lasta ohjataan laulujen avulla kiinnittämään huomiota sanojen tavuihin ja musiikin rytmiin esimerkiksi taputtamalla tai äänen ominaisuuksiin ääntä ja rytmiä tuottamalla. Toistuva rytmi avaa aivoja lapsen oppimiselle (Wylie 2008). Musiikkileikin ansiosta lapsen ääntenerottelukyky paranee ja kielen oppiminen edistyy. Nämä ovat olennaisia valmiuksia muun muassa lapsen luku- ja kirjoitustaidon oppimiselle myöhemmin, ja myös alakouluiässä tapahtuva musiikkiharrastus tukee niitä. (Huotilainen & Putkinen 2008; Putkinen 2014; Linnavalli ym. 2018; Linnavalli 2019.)

Samalla tavoin kuvallinen ilmaisu on lapselle luontaista. Alle 3-vuotiaan lapsen kuvallinen ilmaisu on konkreettista ja Schirrmacherin (2002) mukaan moniaistista tutkimusta, jossa lapselle on tärkeää riimustella kuvaan merkki itsestään. Piirtely muistuttaa alkuvaiheessa äänijokeltelua, joka kehittyä harjoittelemalla samoin kuin kielikin. Lapsen hienomotoriikka paranee vauhdilla, ja jo nelivuotias on kiinnostunut piirtelemään geometrisia muotoja. Piirtäminen on useimmiten mieluista lapsille, ja heillä on usein hyvinkin tuotteliaita kuvallisen ilmaisun kausia, joissa he harjaantuvat piirtämistaidoissaan. Esi- ja alkuopetusikäiset lapset liittävät kuviinsa monia yksityiskohtia ja rikastavat kuvia väreillä ja monimuotoisen ilmaisun ja rytmisyydenkin avulla (Pääjoki 2011). Hargreavesin (1978) mukaan alle kouluikäiset lapset ovat luovia ja ilmaisevat yllättäviä, heitä kiinnostavia ja ympäristöstä nousevia asioita kuvissaan.

Riikka Mäkinen (2018) pitää tärkeänä, että kuvataideleikkejä tuetaan varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Mäkinen näkee suoran yhteyden visuaalisen taiteen ja oppimisen välillä. Taiteellinen tuottaminen tuo emotionaalista mielihyvää lapselle ja voi olla myös sosiaalinen prosessi, jos lapset jakavat kokemuksiaan yhdessä taidetta tuottaessaan.

Lapsen visuaalinen tuottaminen kytkeytyä luontevasti myös muihin ilmaisun muotoihin. Lapset nauttivat kuvien katselusta, piirtelystä, musiikista, kielellä leikkittelystä ja draamaleikeistä kokonaisvaltaisesti (Rusanen ym. 2014). Pohdittaessa musiikillisen ja kuvallisen ilmaisun integrointia voi olla kiinnostavaa lähestyä sitä myös musiikkia ja kuvaa yhdistävien käsitteiden kautta. Tällaisia ovat muun muassa viiva ja piirretty melodiakulku, visuaalinen ja musiikillinen muoto, värit ja sointivärit, kuvan ja musiikin rytmi, tempo ja dynamiikka sekä tekstuuri ja harmonia, joita voi kuvata visuaalisesti tai päinvastoin (Hanna 2014).